

Г.В. КАРПЕНКО

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ПОКАЗНИК ЗАГАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті обґрунтовано необхідність оцінки дієвості системи публічного управління з позицій її спроможності забезпечувати належну якість життя громадян країни. На основі критичного аналізу основних підходів до оцінювання якості публічного управління, узагальнено результати застосування індексного методу та охарактеризовані окремі індекси, які дають змогу оцінити дієвість та соціально-економічну спрямованість публічного управління. Визначено основні методологічні завдання, вирішення яких дозволить досягти максимальної результативності інтегрального індикатора якості життя. Зроблено висновок щодо значення належного добору індикаторів і формування достатньої та повної системи показників для проведення оціночної процедури, із метою компетентного розв'язання управлінських завдань.

Ключові слова: якість життя, система публічного управління, інтегральний індикатор.

G. V. KARPENKO

QUALITY OF LIFE AS AN INDICATOR OF OVERALL SOCIAL EFFICIENCY OF THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM

The article substantiates the need to assess the effectiveness of the public administration system in terms of its ability to ensure an adequate quality of life for the country's citizens. Based on a critical analysis of the main approaches to assessing the quality of public administration, the results of applying the index method and describes individual indices that allow assessing the efficiency and socio-economic orientation of public administration are given. The main methodological tasks are identified, the solution of which will allow to achieve maximum efficiency of the integrated indicator of quality of life. A conclusion is made about the importance of proper selection of indicators and formation of a sufficient and complete system of indicators for the evaluation procedure, with the aim of competent solution of management tasks.

Key words: quality of life, public administration system, integral indicator.

Постановка проблеми. Якість життя являє собою складну синтетичну категорію, що акумулює в собі усі визначальні для індивіда умови існування, рівень розвитку і ступінь задоволення всього комплексу матеріальних і нематеріальних потреб та інтересів людей. Найважливішими складовими елементами якості життя виступають такі показники економічного добробуту населення, як доходи та заощадження, рівень соціального забезпечення та споживання матеріальних благ і послуг. Крім того, вона охоплює умови праці та зайнятості, побуту і дозвілля, житлові умови, стан здоров'я, освіту, екологічну та соціальну безпеку життєдіяльності. Підвищення якості життя населення виступає результуючою метою соціально-економічного розвитку, закріпленою в документах стратегічного планування більшості країн. Вивченням проблем якості життя опікуються міжнародні організації (ООН, ВООЗ, МОП, ОЕСР та ін.), національні та регіональні науково-дослідні організації, органи державної влади та місцевого самоврядування.

Значний внесок у формування методологічної бази оцінки рівня та якості життя на міжнародному рівні зробила ООН. Так, перші спроби формування системи оціночних показників рівня життя були здійснені цієї міжнародною організацією у 1960 році, а вже у 90-тих роках експерти ООН запропонували концепцію розвитку людського потенціалу. ПРООН почала випускати щорічні звіти, в яких публікувався

індекс людського розвитку (ІЛР). Цей індекс активно використовується під час оцінювання якості життя населення як з науковою метою, так і для розв'язання прикладних завдань. У 2023 році в Україні він становить 6,4 за десятибальною шкалою. Індекс складається з капіталу здоров'я (цього року становить 6,0), капіталу адаптивності (6,5) та громадського капіталу (6,6). Також фахівці визначили драйвери кожного з капіталів, роботи держави й донорів з якими можна посилити всі ці складники [9].

Із 2010 року фахівці ПРООН почали використовувати спеціалізовані індекси, спрямовані на дослідження проблем якості життя окремих груп людей: глобальний індекс багатомірної бідності, індекс гендерної нерівності тощо.

Подальші дослідження в означеному напрямі сприяли появі кількох систем оцінювання якості життя – від доволі широких, що охоплюють практично усі складові уявлень людини про систему життєвих цінностей (гуманізація суспільства, екологія, демографічна ситуація, можливість самореалізації та задоволеність роботою, мирне співіснування, моральне здоров'я суспільства, стан злочинності та забезпечення безпеки життєдіяльності, можливість здобуття освіти та якісного медичного обслуговування тощо), до більш вузьких, що зосереджуються переважно на рівні матеріального добробуту населення. Результати цих досліджень дозволяють осмислювати категорію

«якість життя населення» як узагальнену оцінку сукупності характеристик умов життя населення, що сформувалася в масовій свідомості внаслідок ефективного функціонування усіх структур та інститутів суспільства, що покликані забезпечувати своїми спільними зусиллями гідні умови існування громадян та розвитку соціуму в цілому. Оцінюючи рівень задоволеності населення якістю життя, можна з максимальною точністю визначити ефективність діяльності державних органів управління, безпосередньою метою функціонування яких у демократичній державі є забезпечення своєму населенню високого рівня і якості життя, а також створення умов для всебічного розвитку особистості.

Водночас проблема дослідження якості життя населення як основного показника загальної соціальної ефективності органів державного управління, покликаних створювати гідні умови життєдіяльності соціуму, залишається недостатньо дослідженою і потребує всебічного вивчення. Визначення та аналіз основних індикаторів якості життя, вироблення методики розрахунків інтегрального індикатора якості життя, розробка та обґрунтування рейтингової методики відносно управлінських рішень органів державної влади з підвищення якості життя населення мають практичне значення і потребують нових підходів, узагальнень і висновків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Результати теоретичних досліджень, присвячених загальним проблемам якості життя, представлені у наукових розвідках Дж. Гелбрейта [3], Дж. С. Мілля [7] та ін. В Україні теоретичним підґрунтям дослідження якості життя можуть слугувати праці О. Дація [1], А. Дуки [2], О. Кравченко [4], Е. Лібанової [5; 6], О. Мельниченка [8], А. Холодницької [10] та ін.

Метою статті є обґрунтування необхідності оцінки дієвості публічного управління з позицій його спроможності забезпечувати належний рівень якості соціально-економічного буття громадян країни; аналіз інтегрального індикатора як ефективного інструментарію для компетентного розв'язання управлінських завдань.

Виклад основного матеріалу. Виклад основного матеріалу дослідження. Останніми роками значно збільшився розрив між тим, як люди забезпечені і як вони оцінюють якість свого життя. І хоча об'єктивні показники залишаються важливими для оцінки стану окремої людини, їх недостатньо для повноцінного вимірювання якості життя. Саме тому пріоритет надається методам дослідження якості життя, що ґрунтуються на поєднанні об'єктивних і суб'єктивних підходів до її оцінки. До об'єктивних показників належать матеріальні ресурси (рівень доходів, умови життя, доступ до освіти, медичних послуг, якість довілля, забезпеченість роботою, умови дозвілля тощо), до суб'єктивних – індивідуальне сприйняття достатності ресурсів та особиста оцінка якості життя індивіда. Останнє значною мірою залежить від пріоритетів і потреб людей і може охоплювати фізичне, духовне, психічне, соціальне та фізичне здоров'я, релігійність та особисті переконання, емоційну та когнітивну сфери.

Термін «якість життя» набув поширення з середині 50-60 років ХХ століття, коли стало очевидним, що категорія «рівень життя» не відображає весь комплекс умов існування та рівень добробуту населення. Проблема полягала в тому, що спричинене стійким економічним розвитком зростання матеріального добробуту населення спричинило водночас низку нових небажаних явищ, таких як погіршення екологічної обстановки та посилення соціальної напруженості. Це стало доказом того, що економічне зростання не може слугувати єдиним мірилом прогресу і добробуту.

У багатьох розвинених країнах світу, як наголошує О. Кравченко, рівень життя громадян давно визначається вартістю їх споживчого кошика, тобто того, без чого людина в принципі обійтися не може. Іншими словами, це набір товарів і послуг, необхідних для задоволення наших першочергових потреб в середньому за рік. Але важливо також і те, що за вартістю цього набору визначаються прожитковий мінімум і, як наслідок, мінімальна зарплата і пенсія [4, с.574].

Останні дослідження дають підставу вважати, що категорію «якість життя населення» може бути визначено як сформовану в масовій свідомості узагальнену оцінку сукупності характеристик умов життя населення.

Складовими якості життя населення можуть виступити такі інтегральні індикатори, що відображають найсуттєвіші сторони життєдіяльності населення.

1. Добробут населення, що акумулює більш часткові показники, які відображають ступінь задоволення матеріальних потреб населення. Матеріальний аспект добробуту характеризується показниками доходів, поточного споживання та заощаджень населення (величина доходів у реальному вираженні, їхній розподіл за напрямками використання по різних соціально-економічних групах населення, структура споживчих витрат населення, наявність у домашніх господарствах споживчих товарів тривалого користування, нагромадження матеріальних і грошових цінностей), а також такими макроекономічними показниками, як ВВП на душу населення, фактичне кінцеве споживання вдома.

2. «Якість» населення, що забезпечується системою охорони здоров'я та освіти й інтегрує такі його властивості, як здатність до відтворення (народжуваність, смертність, захворюваність, інвалідність, очікувана тривалість життя тощо), здатність утворювати й зберігати сім'ї (кількість шлюбів, розлучень), рівень освіти та кваліфікації (частка населення, охопленого навчанням у відповідних вікових групах, досягнутий рівень освіти тощо).

3. Умови життя населення, що включають характеристики житлових умов, забезпеченість населення потужностями інфраструктури та комунікаціями, використання вільного часу, соціальної та географічної мобільності тощо.

4. Соціальна та екологічна безпека, що відображає умови гарантування безпеки життя, фізичну та майнову безпеку, а також характеризується кліматичними умовами, даними

щодо забруднення повітряного простору, води, якості ґрунту, рівня біорізноманіття тощо.

5. Умови для різнобічного розвитку особистості, що відображаються у стані духовного життя, наявності різноманітних свобод та умов для самоактуалізації особистості, наявності ефективної системи управління та влади, стані культури, спорту.

З огляду на те, що стан якості життя населення відображає ефективність діяльності різноманітних владних структур, державних органів управління, велике значення надається проблемі її вимірювання та оцінки. Особливу увагу при цьому приділяють таким питанням, як критерії якості життя, їхньому угрупованню за окремими компонентами, методам вимірювання, а також побудові інтегральних моделей для вивчення якості життя населення [6].

Якщо розглядати усі складові якості життя, то можна виокремити понад сотню показників, що так чи інакше характеризують її. Склад статистичних показників, що при цьому використовуються, визначається значною мірою конкретними прикладними цілями дослідження. Принцип повноти інформаційного забезпечення наказує використання таких характеристик і такої їх кількості, які гарантують всебічний опис поточного стану соціально-економічних процесів.

Наявність великої кількості даних, що враховуються при оцінюванні якості життя, з одного боку, та обмежені можливості щодо узагальнення різноманітної та різнопланової інформації – з іншого, диктують необхідність використання інтегральних показників якості життя. У процесі дослідження використовуються різний ступінь інтеграції узагальненого показника якості життя: від статистично реєстрованих звітних показників, таких як «середня тривалість життя», «величина доходів», «рівень безробіття», «рівень злочинності» тощо, до інтегрального індикатора вищого рівня, що синтезує у собі усі основні аспекти якості життя населення.

Інтегральний індикатор якості життя являє собою об'єднану оцінку більш часткових властивостей і критеріїв цього поняття, які можуть бути представлені у вигляді різних статистичних показників, а у деяких випадках – відповідних експертних оцінок.

Побудова інтегрального індикатора якості життя потребує вирішення таких основних методологічних завдань:

1. Формування сукупності статистичних показників, на базі яких має бути сформовано інтегральний індикатор якості життя.

2. Вибір способу уніфікації показників, тобто принципу, на основі якого різні одиниці виміру показники можуть бути приведені до порівняльного вигляду, що допускає можливість їх агрегації.

3. Вибір способу інтеграції окремих часткових характеристик у зведену характеристику якості життя. Показники можуть мати безліч параметрів, із різним ступенем зв'язку. Під час формування вибірки необхідно уникати включення показників, між якими існує лінійна залежність, тобто тих, що мають найвищий ступінь щільності взаємозв'язку. Виявити ступінь щільності взаємозв'язку між параметрами

можна за допомогою побудови коефіцієнтів парної кореляції. Якщо абсолютне значення коефіцієнта парної кореляції перевищує 0,8, то наявність лінійної залежності вважається встановленою. Це необхідно для усунення «кратності» в урахуванні впливу чинників при побудові результируючої оцінки якості життя.

Загальні ж принципи побудови вибірки показників можуть бути сформульовані таким чином:

– смисловий зміст показників, що включаються до вибірки, має відповідати цільовим установкам;

– вибірка має бути досить компактною;

– ній мають бути наявні показники, що характеризують найбільш значущі аспекти якості життя;

– разі відсутності статистичних звітних показників, що «прямо» характеризують значущі умови життя, припустимо включення «аналогів», за якими можна «побічно» оцінити вплив цих умов на людину.

У науковій літературі пропонуються найрізноманітніші методи конструювання інтегрального показника якості життя й різні модельні підходи. Наприклад, найпростіша модель зводиться до підсумовування балів за всіма складовими компонентами. Складніші моделі передбачають зважене підсумовування, що враховує значущість різних характеристик якості життя для людини.

Одним із ключових питань під час моделювання функції якості життя є вибір значущих коефіцієнтів моделі. Для кожної конкретної людини значущість різних показників істотно диференційована, тому під час їх зведення до купи неминуче постає питання суб'єктивної оцінки. Важливо, спираючись на методи експертного опитування або на іншу непряму інформацію, визначити їхню значущість для «усередненої» людини на поточний момент часу.

Найпростіший спосіб уніфікації відібраних показників полягає у застосуванні такого перетворення, у результаті якого область можливих значень кожного показника розміщується у відрізьку від 0 до 1. При цьому нульове значення перетвореного показника означатиме найнижчу якість за цією властивістю, а одиничне – найвищу.

Розрахунок здійснюють у такий спосіб:

– у випадку, якщо найкращим обрано максимальне значення будь-якого показника, то наведені показники розраховують за формулою:

$$ПП = (P - P_{\min}) / (P_{\max} - P_{\min}); \quad (1).$$

– якщо ж найкращим обрано мінімальне значення будь-якого показника, то наведені показники розраховують за формулою

$$ПП = (P_{\max} - P) / (P_{\max} - P_{\min}), \quad (2).$$

де: ПП – приведений показник; P_{\max} – максимальне значення показника у стовпці; P_{\min} – мінімальне значення показника у стовпці; P – значення показника певного регіону.

У зв'язку з небезпечною значною розкиду величин деяких показників (у 5-10 разів відносно середнього значення) необхідно використовувати особливі властивості описуваної далі за текстом функції Гаррінгтона.

У математичному апараті, використовуваному в означеній методиці, для розрахунку узагальненої оцінки по j-му критерію (кількість яких дорівнює n)

використовується модифікований метод справедливого компромісу із цільовою функцією:

$$Q(u) = \prod_{i=1}^n W_i(u) \quad (3),$$

де $W(u_{ji})$ оцінка критерія по i -му показнику (максимальна кількість яких дорівнює n), що обчислюється з використанням узагальненої функції Гаррінгтона:

$$HAR(x) = \exp(-\exp(-x)) \quad (4).$$

На основі обчислених оцінок за різними критеріями отримаємо узагальнену оцінку стану якості життя населення певного регіону:

$$Q(u) = \prod_{i=1}^n W_i(u) = \prod_{i=1}^n HAR_i(u) \quad (5).$$

Отримана в такий спосіб оцінка стану якості життя населення певного регіону дає змогу застосувати комплексний підхід і системний аналіз складних явищ і процесів, що відбуваються в конкретному регіоні, оцінити ступінь ефективності діяльності органів державного управління за єдиним інтегральним показником якості життя, який концентровано відображає соціально-економічну ситуацію та ефективність системи управління в цілому.

Висновки. Таким чином, можемо дійти висновку, що оцінка ефективності діяльності органів державного управління, яка ґрунтується на оцінці загальної соціальної ефективності, виражається в якості життя населення регіону, країни. Якість життя являє собою складну синтетичну категорію, яка акумулює усі значущі для особистості умови існування, рівень розвитку і ступінь задоволення всього комплексу як матеріальних, так і нематеріальних потреб та інтересів людей, що відображаються в інтегральних індикаторах, які, у свою чергу, розкривають найвагоміші аспекти життєдіяльності населення. Правильний добір індикаторів і формування достатньої та повної системи показників щодо них забезпечують достовірність та обґрунтованість оціночної процедури, а у плані управлінської діяльності – надають реальний інструментарій для компетентного розв'язання управлінських завдань.

Список джерел інформації

1. Дачій О.І. (2016). Зростання якості життя як критерій дій української влади в умовах розвитку інформаційного суспільства. *Публічне урядування*. № 4. С. 93-100.
2. Дука А.П. (2021). Критерії оцінювання соціально-економічної дієвості сучасного публічного управління. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*, (2), С. 76-83. <https://doi.org/10.54929/pmtl-issue2-2021-14>
3. Galbraith, J.K. (1973). *Economics and the Public Purpose*. Boston : Houghton Mifflin. 334 p.
4. Кравченко О.О. (2017). Аналіз рівня та якості життя населення України в умовах економічної та політичної нестабільності. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Випуск 17. С.572-578.

5. Лібанова Е. (2003). Подолання бідності: погляд науковця. *Україна: аспекти праці : журнал*. № 7. С. 26-32. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Libanova_Ella/Podolannia_bidnosti_pohliad_naukovtsia.pdf?PHPSESSID=ulvlj556jv9hqfjrpp3165p4v7

6. Лібанова Е.М., Гладун О.М., Лісогор Л.С. (2013). *Вимірювання якості життя в Україні*, Аналітична доповідь. Київ. 48 с.

7. Мілль Дж.С. (2007). *Основи політичної економії з деякими доповненнями соціальної філософії* / пер. з англ.; М.І. Туган-Барановського. Київ : Наука, 185 с.

8. Мельниченко О.А. (2008). *Підвищення рівня та якості життя населення: механізм державного регулювання* : монографія. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». 232 с.

9. Рішення для перемоги: дослідники визначили індекс людського капіталу для відновлення України. (2024). Рубрика. 13.05. Retrieved from <https://rubryka.com/2023/10/17/indeks-lyudskogo-kapitalu>

10. Холодницька А.В. (2021). Індикативне оцінювання якості життя населення Чернігівської області. *Проблеми і перспективи економіки та управління*, 4 (4), С. 93-100.

References (transliterated)

1. Datsii O.I. (2016). Zrostantia yakosti zhyttia yak kryterii dii ukrainskoi vlady v umovakh rozvytku informatsiinoho suspilstva. *Publichne uriaduvannia*. № 4. S. 93-100.
2. Duka A.P. (2021). Kryterii otsiniuvannia sotsialno-ekonomichnoi diievosti suchasnoho publichnoho upravlinnia. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia*, (2), S. 76-83. <https://doi.org/10.54929/pmtl-issue2-2021-14>
3. Galbraith, J.K. (1973). *Economics and the Public Purpose*. Boston: Houghton Mifflin. 334 p.
4. Kravchenko O.O. (2017). Analiz rivnia ta yakosti zhyttia naselennia Ukrainy v umovakh ekonomichnoi ta politychnoi nestabilnosti. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. Vypusk 17. S.572-578.
5. Libanova E. (2003). Podolannia bidnosti: pohliad naukovtsia. *Ukraina: aspekty pratsi: zhurnal*. № 7. С. 26-32. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Libanova_Ella/Podolannia_bidnosti_pohliad_naukovtsia.pdf?PHPSESSID=ulvlj556jv9hqfjrpp3165p4v7
6. Libanova E.M., Hladun O.M., Lisohor L.S. (2013). *Vymiruvannia yakosti zhyttia v Ukraini*, Analitichna dopovid. Kyiv. 48 s.
7. Mill Dzh.S. (2007). *Osnovy politychnoi ekonomii z deiakymy dopovnenniamy sotsialnoi filosofii* / per. z anh.; M.I. Tuhan-Baranovskoho. Kyiv : Nauka, 185 s.
8. Melnychenko O.A. (2008). *Pidvyshchennia rivnia ta yakosti zhyttia naselennia: mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання: monohrafiia*. Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr». 232 s.
9. Rishennia dlia peremohy: doslidnyky vyznachyly indeks liudskoho kapitalu dlia vidnovlennia Ukrainy. (2024). Rubryka. 13.05. Retrieved from <https://rubryka.com/2023/10/17/indeks-lyudskogo-kapitalu>
10. Kholodnytska A.V. (2021). Indekatyvne otsiniuvannia yakosti zhyttia naselennia Chernihivskoi oblasti. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, 4 (4), S. 93-100.

Надійшла (received) 19.05.2024

Відомості про авторів / About the Authors

Карпенко Григорій Валерійович (Karpenko Grygorii) – Класичний приватний університет, аспірант; Запоріжжя, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6605-2716>